

KAKSI PSYKOANALYYSIN KRIITIKKOA¹

JANNE KIVIVUORI

On perusteltua esittää kysymys, miksi yhteiskunnan tutkijan kannattaa olla tietoinen psykoanalyysiin kohdistetusta kritiikistä.

Eräiden sosiologian ensyklopedioiden mukaan Freudin vaikutus sosiologiaan on ollut huomattava. *The Social Science Encyclopedia* toteaa, että Freudin kontribuutiot psykiatriaan, psykologiaan, sosiologiaan ja biologiaan ovat olleet monumentaalisia (Kuper & Kuper 1985, 319). *The Collins Dictionary of Sociology* toteaa, että Freudin käsitteet ovat vaikuttaneet laajalti sosiologiaan ja filosofiaan (Jary & Jary 1991, 241). Kahden ranskalaisen kirjoittama sosiologian ”kriittinen sanakirja” on Freudin osalta yllättäen epäkriittinen (Boudon & Bourricaud 1989). *MacMillan Student Encyclopedia of Sociology* on kriittisempi ja toteaa, että Freudin yhteiskuntaa koskeva teoretisointi ei ole koskaan saavuttanut laajaa hyväksyntää (Mann 1983, 136). Tuore *The Concise Oxford Dictionary of Sociology* valitsee psykologian ”vihamielistä” suhtautumista psykoanalyysiin ja katsoo Freudin vaikuttaneen erityisesti feministiseen ja jälkistrukturalistiseen ajatteluun (Marshall 1996, 188–189, 427–429). Arvioiden enemmistö suhtautuu myönteisesti psykoanalyysin käyttöön sosiologiassa.

Voidaan erottaa ainakin viisi tekijää, jotka ovat lähentäneet suomalaista yhteiskuntatutkimusta ja psykoanalyysia toisiinsa. Ehkä tär-

kein tekijä oli Westermarckin tutkimusperinteen sammuminen sodan jälkeen, jolloin unohdettiin myös Westermarckin kriittinen suhde Freudin teorioihin. Toinen tekijä oli Eino Kailan 1930-luvulla kannattama paljastava psykologia, joka lisäsi psykodynaamisen tulkinnan uskottavuutta Kailan oppilaiden ja ihailijoiden keskuudessa samaan aikaan kun Westermarckiin haluttiin ottaa etäisyyttä. Kolmas freudilaisuuden ja sosiologian kohtaamispaikka oli 1950-luvun parsonsilainen funktionalismi, joka rakentui osin Freudin teorialle. Neljännessä aallossa 1960-luvun Freud-Marx -synteetit lisäsivät psykoanalyysin suosiota. Viides ja nykyään tärkein vaikutelähde on ranskalainen kirjallisuus. Useat viime aikoina suositut ranskalaiset kirjoittajat, esimerkiksi Lacan, Kristeva, Irigaray, Deleuze ja Guattari, olivat psykoanalyttikkoja tai lähellä psykoanalyysia (Sokal & Bricmont 1998).

Psykoanalyttisen tulkinnan käyttö kiihtyi 1980-luvulta lähtien suomalaisessa sosiologiassa. Eskola (1992, 9) kirjoitti, että Freud on Marxin ohella ”yhteiskuntatieteiden menestyksekkäin teoreetikko”. Sulkusen (1992, 159) mukaan porvariston patologia oli ollut neuroosi, mutta uuden keskiluokan patologia oli ”skitsoidin minän paranoia”; hän myös kommentoi sen terapeuttista hoidettavuutta. Näre (1995, 16) katsoi, että ”subjektin rakentumisessa tiedostamattomalla on tärkeä merkitys”. Lähteenmaa (1995, 38) suositteli tiedostamattomien motiivien arviointia piilota-juisten voimien kontrolloimiseksi. Kiianmaa

¹Kiitän Klaus Mäkelää, Heikki Sarmajaa, Risto Seliniä ja Jukka-Pekka Takalaa kirjoituksen aieman version kommentoimista.

(1996, 252–253) katsoi, että Freud on ”sosiologian klassikko” mm. psyyken kehityshistoriaa koskevien teorioidensa johdosta. Osassa näistä lausunnoista ei ollut kyse siitä, että sosiologit olisivat itse harjoittaneet psykoanalyttista tutkimusta, vaan siitä, että he halusivat suhteuttaa tuloksensa psykoanalyysiin, ikään kuin ne olisivat saaneet siitä jotain lisäarvoa.

Historian tutkijoista Juha Siltala alkoi jo 1980-luvulla edistää psykoanalyttista tulkintaa ja on harjoittanut ”psykoanalyttista sosiaalitutkimusta”, jonka lähtökohtiin kuuluvat mm. freudilainen psykoseksuaalisen kehityksen teoria ja oidipuskompleksiteoria (Siltala 1997, 365). Vuoden 1997 sosiologi-päivillä oli työryhmä, joka pohti myönteisessä mielessä psykoanalyysin käyttöä sosiologiassa. Myös yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa psykoanalyysi on viime vuosina lisännyt selvästi suosiotaan. Psykoanalyysin nousu suomalaisessa yhteiskunnan tutkimuksessa ja yhteiskuntaa koskevassa keskustelussa on tapahtunut samaan aikaan – tai jopa sen jälkeen – kun teorian asema kansainvälisessä tiedeyhteisössä on kriisiytynyt.

Eräs psykoanalyysin tietoväitteiden kriisiytymiseen johtanut tekijä on ollut psykiatrian sisäinen kehitys. Olennaista on kuitenkin ollut myös psykoanalyttisen liikkeen objektiivinen tutkimus ja siihen läheisesti liittynyt psykoanalyttisten tietoväitteiden kritiikki. Kriittisessä tutkimussuuntauksessa on tuotettu niin paljon tuloksia, ettei kaikkea voi käsitellä yhdessä katsauksessa (ks. esim. Crews 1998). Rajaan tämän kirjoituksen koskemaan kahden kriitikon, Frank Sullowayn ja Adolf Grünbaumin näkemyksiä, ja heiltäkin joudun valitsemaan vain osan argumenteista esittelyn kohteeksi.

Psykoanalyysin arvioinnissa on syytä erottaa toisistaan ihmisen psykologiaa ja toiminnan motiiveja koskevien tietoväitteiden arviointi ja hoidon tuloksellisuuden arviointi. Tässä kirjoituksessa esitellyt kriitikot ovat tarkastelleet vain ensin mainittua kysymystä. Grünbaum on myös tarkastellut sitä, millä

edellytyksillä hoidon tuloksellisuuden arvioinnista voidaan tehdä hoidon taustalla olevaa teoriaa koskevia pätevyysarvioita. Koko ajan tehtävänasetteluna on kuitenkin esitettyjen tietoväitteiden arviointi, ei hoidon tai yksittäisten ihmisten elämänvalintojen arviointi.

Sulloway

Frank Sullowayn tutkimus *Freud, Biologist of the Mind* (1992 [1979]) on Suomessa ohitettu melko perusteellisesti. Sullowayn mukaan Freud oli yleisiä kausaaliteorioita kehitellyt luonnontieteilijä, joka myöhemmin tulkittiin kulttuurintutkimuksen edustajaksi, esimerkiksi näin: ”[Volosinovin mukaan] myös piilotajuinen on viime kädessä käyttäytymisen tai toiminnan verbaalista puolta. Niinpä Freudin työ lopulta tulee varsin lähelle sitä merkitysten etsintää, mitä humanistiset tieteet, ennen muuta semantikot ja strukturalistit, harjoittavat” (Eskola 1985, 94).

Tämä mm. Habermasin ja Ricoeurin aikoinaan popularisoima käsitys on Sullowayn mukaan virheellinen. Psykoanalyysin keskeisten ajatusten lähteet olivat 1800-luvun biologiassa. Freud kannatti, kuten monet muutkin tiedemiehet samaan aikaan, lamarckilaista evoluutioteoriaa, jonka mukaan hankitut ominaisuudet periytyvät (Grubrich-Simitis 1987, 100). Hankittujen ominaisuuksien periytyminen voisi tarkoittaa vaikkapa sitä, että kehonrakentajan lapsi on syntyessään lihaksikas. Freudin näkemys edusti kuitenkin psykolamarckismia, jonka mukaan hankitut psyykkiset ominaisuudet voivat periytyä biologisesti. Jos murhan tehnyt, syyllisyyttä tunteva merimies tekisi lapsen vierassa satamassa ja syntynyt lapsi kokisi selittämätöntä syyllisyyttä, vaikka hänellä ei olisi mitään tietoa isästään, tämä olisi esimerkki psykolamarckistisesta perimästä. Nykyisen käsityksen mukaan se ei ole mahdollista.

Freud etsi innoitusta myös niin sanotusta

biogeneettisestä laista, jonka mukaan yksilönkehitys toistaa lajinkehityksen. Lapsen kehityksen jakaminen anaaliseen, oraaliseen, falliseen ja genitaaliseen vaiheeseen sekä ajatus polymorfisesti perverssistä lapsuudesta heijastivat Haeckelin biogeneettisen lain soveltamista psyykkisen kehityksen jäsentämiseen. Käytännössä tämä tarkoitti muun muassa sitä, että alkueläinten anaalinen lisääntyminen vastasi vauvan ”anaalista vaihetta” jne. Freud oli sitä mieltä, että ”libidon kehittymisen fylogeneettinen alkuperä näkyy ilman muuta” ja kytki havainnon eläinten sukupuolielinten sijaintiin: ”eläimillä kaikki [ihmisten] perversiot ovat vakiintuneet seksuaalisiksi jäsentymiksi” (Freud 1981 [1915–1916], 308; ks. myös Sulloway 1992, 263; Palo, 1997; Williams 1998). Freudilainen psykoseksuaalisen kehityksen teoria, joka on vieläkin psykoanalyysin sosiologisten sovellusten keskeinen lähtökohta (vrt. Craib 1989; Falk 1993, 17–20; Marshall 1996, 188–189 ja 427–429; Kiianmaa 1996, 252–253; Siltala 1997, 365), nojaa erittäin kyseenalaisiin oletuksiin.

On siis ongelmallista väittää, että biologia olisi ollut Freudille vain kuorrutusta (Kiianmaa 1996, 279). Se oli keskeinen ajatusten muotoilun konteksti ja niiden oikeana pitämisen peruste (ks. myös Fisher & Greenberg 1996, 12–13). Vanhoilla päivillään Freud tiesi biologian hylänneen lamarckismin, mutta hän yksinkertaisesti kieltäytyi uskomasta sitä. Ehkä hän arvioi, että 1800-luvun biologian hylkääminen merkitsisi psykoanalyysin universaalien pätevyysvaatimuksen vaarantumista (Grubrich-Simitis 1987, 98–99; Westermarck 1934, 86). Freudilaisuuden biologisia taustoja eriteltäessä on silti huomioitava se, että tieteellisten väitteiden löydön konteksti (context of discovery) voidaan analyytisesti erottaa siitä, voidaanko ne osoittaa oikeiksi. Esimerkiksi tutkijan henkilökohtaiset motiivit, kiinnostuksen kohteet ja vallitsevat muotiaatteet ovat osa löydön kontekstia. Tulosten pätevyyden oikeuttaminen tapahtuu kuitenkin suhteessa tutkijasta ja hänen ai-

kansa muodeista riippumattomaan todellisuuteen. On periaatteessa mahdollista, että virheellisten ajatusten innoittamat hypoteesit ovat tosia niiden alkuperäisestä uskottavuuskontekstista huolimatta. Tämä argumentti ei sinänsä todista psykoanalyttisista väitteistä sitä eikä tätä, mutta varaa niille mahdollisuuden osoittautua tosiksi.

Sullowayn näkemystä psykoanalyysista voidaan havainnollistaa mukaillemalla Alasdair MacIntyren (1981) toisessa yhteydessä esittämää vertausta. MacIntyre pyysi lukijaa kuvittelemaan tilan, jossa nykyinen tekninen sivilisaatio olisi tuhoutunut, mutta ihmiset puhuisivat edelleen teknisin sanoin, tietämättöminä sanojen alkuperäisestä merkityksestä ja käyttöyhteydestä. Sullowayn kirjan perusteella Freudin teorian nykyinen tila on tällainen: sen termien alkuperäinen konteksti ja tieteellinen tausta on psykoanalyysin kulturalisoinnin myötä unohdettu, niin että nykyään sanojen käyttö on enemmän tietyn sosiaalisen ryhmän kiinteyttä vahvistava seremonia kuin Freudin totuushakuisen ajattelutavan mukainen. Sulloway pelastaa psykoanalyysin ensin tieteelle ja sitten välittömästi tieteen historiaan.

Grünbaum

Tunnetuin psykoanalyysin kriitikko oli pitkään tieteenfilosofi Karl Popper. Popperin (1965, 33–41) mukaan tieteen ja epätieteen välinen ero, niin sanottu demarkaatiokriteeri, oli tieteellisten kuvausten ja selitysten falsifioitavuus: mahdollisuus osoittaa ne virheellisiksi. Väitteillä tuli olla empiirisiä, mitattavissa olevia seurauksia, joiden toteutuminen tai toteutumattomuus johtaisi niiden todentamiseen tai falsifioitumiseen. Psykoanalyysi oli Popperin mukaan tyyppillinen esimerkki falsifioimattomasta pseudotieteestä. Adolf Grünbaum (1984, 1986, 1993) on katsonut, että psykoanalyysin kuvauksia ja selityksiä voidaan falsifioida tai osoittaa oikeaksi. Hänen Popperiin kohdistamansa kritiikki on herättänyt tyytyväisyyttä jopa psy-

koanalyttikkojen keskuudessa, vaikka hän hylkäsi Popperin voidakseen muotoilla kestävämmän psykoanalyysin kritiikin.

Grünbaumin Freud-kritiikissä on keskeisellä sijalla niin sanotun vastaavuusargumentin [tally argument] kritiikki. Kyse oli siitä, että Freud perusteli analyttisen oivalluksen totuudellisuutta hoidon tuloksellisuudella: potilaan tilan väitetty koheneminen oli merkki siitä, että terapeutin selitysteoria, esimerkiksi oidipuskompleksiteoria tai neuroosien repressioetiologia, oli tosi.

Tähän ajatukseen liittyvää virhepäätelmää voidaan havainnollistaa keksityllä esimerkillä. Anonyymien Alkoholistien ajattelutapaan kuuluu, että usko ”korkeampaan voimaan” helpottaa paranemista alkoholismista. Tiedetään, että monet ovatkin luopuneet alkoholista AA-ryhmien avulla. Jos AA-liike väittäisi tämän perusteella, että parantuminen todistaa korkeamman voiman kausaalisen vaikutuksen paranemiseen, se tekisi muodoltaan samanlaisen virhepäätelmän kuin Freud Grünbaumin mukaan teki. Vastaavuusargumentti ei pystynyt kumoamaan mahdollisuutta, että analysoidun henkilön tilan väitetty muutos johtuu lumevaikutuksesta tai muunlaisesta ”episteemisestä kontaminaatiosta” (Grünbaum 1984, 135–159; Fisher & Greenberg 1996, 282–283; myös Popper 1965, 38).

Grünbaumin mukaan psykoanalyttisen tuloksin totuutta ei voida tyydyttävästi todistaa psykoanalyttiseen hoitotilanteeseen kytkeytyvän validaation avulla. Tarvitaan tilastollisia tai kokeellisia tutkimusasetelmia, joissa arvioidaan spesifien psykoanalyttisten tietoväitteiden pohjalta muodostettuja hypoteeseja. Kanta heijastaa psykoanalyysin kritiikin paluuta empiirisille linjoille popperilaisen vaiheen jälkeen. Jo Westermarck (1934) katsoi uraa uurtavassa teoksessaan *Freuds teori om Oedipuskomplexen i sociologisk belysning*, että psykoanalyttiseen hoitosuhteeseen liittyvä validaatio ei täyttänyt tutkimukselle normaalisti asetettavia vaatimuksia, ja siksi teorian sisältämien hypotee-

sien totuus jäi psykoanalyttisesta (hoito)tilanteesta riippumattoman, esimerkiksi antropologisen aineiston varaan. Sittemmin Arthur P. Wolf (1993, 1995) on jatkanut laajalla historiallis-tilastollisella aineistolla Westermarckin viitoittamaa tietä. Hän on tutkinut kiinalaisia ”lapsiavioliittoja” ja osoittanut, että todellisuus tukee pikemminkin Westermarckin kuin freudilaisten käsityksiä inestitabun syistä ja luonteesta. Wolfin tutkimusasetelma vastaa hyvin Grünbaumin peräänkuuluttamaa testaamista.

PERIAATTEELLINEN JA TOSIASIALLINEN FALSIFIOITAVUUS

Grünbaumin kritiikin kärki suuntautuu melkein yhtä paljon Popperia kuin Freudia vastaan. Popper ei kuitenkaan ollut täysin väärässä. Tämän havainnollistamiseksi voidaan tehdä ero väitteiden periaatteellisen ja tosiasiallisen falsifioitavuuden välillä.

Myös Grünbaum toteaa, että jonkin teorian väitteiden testattavuus ei tarkoita sitä, että kyseisen teorian kannattajat käytännössä olisivat valmiita tai halukkaita testaamaan teoriaansa julkisessa ja kontrolloidussa tilanteessa (Grünbaum 1986, 221). Psykoanalyttista teoriaa, jonka monet osat ovat periaatteessa falsifioitavissa (tai todennettavissa), leimaakin pitkälle menevä tosiasiallinen falsifioimattomuus. Sen kannattajat torjuvat kritiikkiä esimerkiksi viittaamalla kriitikon psyykkisiin ominaisuuksiin. Berger ja Luckmann (1984, 132–133) ovat kutsuneet tätä ideologioille ominaista ilmiötä nihilaatioksi. Gellner (1993, 193) käyttää samasta asiasta ilmaisu *evasion-potential*. Teorioiden tosiasiallinen kyky (ja halu) väistellä kritiikkiä vaihtelee, vaikka ne ovat periaatteessa testattavia.

Havainnollistan psykoanalyttista kritiikin ideologista väistelyä muutamilla esimerkeillä. Kaksi ensimmäistä esimerkkiä ovat Websterin (1996) Freud-kriittisen kirjan sanomalehtiarvioista, joista toisen kirjoittaja

on esitelty psykoanalyttikoksi.

Caroline Neubarin mukaan Webster kannattaa Darwinia, koska tämä on ”poroporvarien lempisankari, jonka opit sopivat erinomaaisesti pikkuporvarillisten minäheikkouksien rationalisointiin”. Lisäksi Neubar arvioi, että Websteriä motivoi halu isänmurhaan (*Frankfurter Allgemeine Zeitung* 11.7.1996). Toisen arvostetun sanomalehden kriitikko epäili, että Websterin kirja heijastaa ”tiedostamattomia vaikutuksia” (*Svenska Dagbladet* 6.11.1996). Kolmas esimerkki kriitikin väistelystä pseudoselityksen avulla on Peter Gayn (1996, 916) herjan tapainen heitto, jonka mukaan Grünbaumin psykoanalyysin kritiikki on ollut luonteeltaan ”pakonomaista”. Freudilaisista Robinson (1997, 48–49) on myöntänyt, ettei psykoanalyysia saisi puolustaa arvioimalla kriitikoiden terveyttä, mutta hän arvelee, että kriitikoiden kirjojen lukijat – siis myös tämän kirjoituksen lukijat – voivat olla ”torjunnan” vallassa!

Näin puolustettuna psykoanalyysi on sosiaalisen liikkeen ja ammattiryhmän asemaa turvaava ideologia. Vaikka psykoanalyttisia tietoväitteitä voidaan arvioida hoitotilanteesta riippumattomalla tavalla, käytännössä osa niiden kannattajista turvautuu mieluummin kritiikin motivaation ”selittämiseen” kuin antautuu alttiiksi tutkimukseen kuuluvalla epävarmuudelle. Myös eräät psykoanalyysin kriitikot ovat turvautuneet Freudin motiivien psykologisointiin (esim. juuri Webster 1996) tai jopa medikalisointiin (Eysenck 1985, 38–41; Storr 1997).

Omien näkemysten muuttamisen vaikeus on varmasti yleinen inhimillinen ilmiö. Erityistapaus on tilanne, jossa humanistinen tulkintaperinne joutuu tarkistamaan tulkintojaan tieteen yleisen kehityksen johdosta. Esimerkki: kun radiohiiliajoitus tuli arkeologiaan, eräät tutkijat eivät halunneet tarkistaa ajoituksiaan, vaikka uusi menetelmä osoitti ne virheellisiksi (Renfrew 1990). Opetus: jos tulkintaperinne haluaa varmentua siitä, että tieteen yleinen kehitys ei vaikuta siihen, oma teoria on tehtävä immuuniksi tälle uhalle.

Yleinen vastaus psykoanalyysin kritiikkiin on se, että kyse ei ole tieteestä tai kausaalista selittämisestä, vaan ymmärtävästä hermeneutiikasta, joka vastustaa ”psykoanalyttisten konstruktioiden ontologisoimista” (Silvonen 1997, 122; ks. myös Kaitaro 1998). Ääritapauksissa puolustajat saattavat jopa vedota siihen, että tulkinnat ovat ”kiinnostavia” tai ”mielenkiintoisia”, vaikka ne ovat epätosia. Esimerkiksi Eskolan (1985, 105–107) mukaan Freudin näkemyksillä on tieteellistä arvoa silloinkin, kun ne ovat historiallisten tosiasioiden kuvauksina epäilyttäviä tai paikkansa pitämättömiä.

Psykoanalyttinen hermeneutiikka ei ole mitä tahansa hermeneutiikkaa, vaan niin sanottujen piilevien merkitysten tulkintaa. Piilevän merkityksen paljastaminen edellyttää ihmisen motivaatiota koskevia oletuksia, jotka ovat luonteeltaan kausaalisia ja normaalin todentamismenettelyn alaisia (Grünbaum 1984, 53–54). Käytännössä ns. hermeneuttiset psykoanalyttikot yksinkertaisesti olettavat, että psykoanalyttinen malli mielen toiminnasta on tosi, ja perustavat toiminnan tai virhetoiminnan merkityksen tulkinnan tälle oletukselle (Woolfolk 1986, 265; Grünbaum 1993, 43). Esimerkiksi ratkaisu eri tulkintavaihtoehtojen välillä, päätös katkaista vapaiden assosiaatioiden ketju tai ohjata sitä avoimesti tai vaivihkaa (Grünbaum 1984, 209–212) nojaavat johonkin totena pidettyyn yleiseen motivaatio-oletukseen, josta yksilön toiminnan merkitys johdetaan. Psykoanalyysin eri koulukunnilla tuo avainoletus vaihtelee. Jos oletukset ovat vanhentuneita tai virheellisiä, kuten esimerkiksi psykoseksuaalisen kehityksen teoria, myös niihin perustuva ”puhdas hermeneutiikka” on virheellistä.

On kaiken kaikkiaan ongelmallista puolustaa psykoanalyysin jatkuvaa käyttöä kulttuurintutkimuksessa tai filosofiassa tekemällä jyrkkä ero kumoutuneen luonnontieteellisen psykoanalyysin ja kumoutumattoman ”tulkintatieteellisen” psykoanalyysin välille,

ikään kuin viimeksi mainittu voisi kannatella itseään hiuksista.

Viime aikoina osa psykoanalyysin kannattajista on halunnut kuvata sen elämäntapana, jonka arvo ei riipu sen esittämien, ihmisen psykologiaa koskevien väitteiden empiirisestä totuudesta. Näin ajattelevat puhuvat psykoanalyysin ”totuudesta” samassa subjektiivisessä merkityksessä kuin uskonnollinen julistaja, joka sanoo, että ”minä olen tie, totuus ja elämä” (vrt. Joh. 14:6 ja Nevanlinna 1998). Freudilaisuus saatetaan myös rinnastaa antiikin elämänfilosofisiin oppeihin, joissa yksilön mielenrauhan edistämisen tavoite oli keskeinen (Gedo 1998, 1030). Tämä ajattelutapa on lähellä konstruktionistista suuntausta, jonka mukaan psykoanalyttiset tulkinnat ovat seipitettyjä kertomuksia, joilla voi olla hyviä seurauksia näin ”hoidetulle” potilaalle (Fisher & Greenberg 1996, 241). Tällaiset perinnettä avoimesti uskonnollistavat painotukset ovat arvokkaita, koska ne helpottavat eron tekemistä psykoanalyttisen tulkinnan ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen välille.

VÄLINEESTÄ KOHTEEKSI

Kognitiivisen dissonanssin tutkimuksessa on todettu, että kun jonkin liikkeen perustavissa teksteissä ilmenevä todellisuuskäsitys joutuu kriisiin, on seurauksena hermeneuttisen tulkintatyön kiihtyminen: profetia halutaan saada vastaamaan todellisuutta tulkitsemalla sen merkitys uudestaan. Hermeneuttinen käänne muokkaa karismaattisesta profetiasta elävän kulttuuritradition. (Carroll 1979, 86–128.)

Psykoanalyttisen liikkeen historiassa voidaan havaita vastaavia kehityspiirteitä. Sen tieteellisen aseman kriisiytyminen, sen ihmiskuvan vanhentuminen, on johtanut hermeneuttiseen käänteeseen, jossa pyhiä tekstejä tulkitaan uudestaan. Näin syntyvä ”ymmärtävä” ja ”pehmeä” puhetapa pelastaa teorian falsifioitumisen riskiltä, mahdollistaa loputtoman keskustelun ja helpottaa sen leviämistä maallikoiden ideologiaksi. Teorian tie-

teellinen kriisi – kyseenalaisten motivaatiohypoteesien kätkeminen hermeneuttisen verhon taakse – toisin sanoen lisää sen yleistä kulttuurivaikutusta.

Toinen syy psykoanalyysin menestykseen sosiaalisena liikkeenä on ollut se, että vanhemmat kulttuuritraditiot ja uskonnolliset liikkeet ottivat siitä vaikutteita jouduttuaan sen kanssa kilpailutilanteeseen moderneilla elämäkatsomusmarkkinoilla. Hyvä esimerkki on Suomen evankelis-luterilainen kirkko, joka 1930-luvulta lähtien vähitellen omaksui psykodynaamisen tulkinnan osaksi sielunhoitoa ja teologista keskustelua. Psykokulttuurinen uskonnollisuus, jota sävytti psykoanalyysin tieteelliseksi luultu kieli, korvasi vanhan julkinormatiivisen opin ja helpotti näin kirkon sopeutumista pluralisoituvaan ja demokratisoituvaan yhteiskuntaan (Kivivuori 1999).

Kolmas syy psykoanalyysin leviämiseen on sen käyttökelpoisuus poliittisessa polemiikissa. Esimerkiksi viimeaikainen suomalainen ”psykoanalyttinen sosiaalitutkimus” on pitkälti ollut eräänlaista tieteeksi naamioitua moralismia, joka on vastustanut tai puoltanut uusliberalismia ”selittämällä” eri tavalla ajattelevien näkemykset psyykkisen kehityshäiriön oireiksi. Tätä perinnettä arvioitaessa on syytä erottaa toisistaan puolustetut arvot ja se virheellinen tapa, jolla niitä puolustetaan (aiheesta enemmän ks. Kivivuori 1996). Myös moderni teknologia herättää psykoanalyttisissa yhteiskuntakeskustelijoissa närkästystä, joka on saanut jopa tahattoman koomisia sävyjä. Hiljattain ainakin kolme heistä on paljastanut käsipuhelimien suunnittelun tai käytön psyykkisiä taustoja (Kiianmaa 1996; Relander 1998; Liehu 1998). Rohkenen epäillä, helpottaako yhteiskuntapoliittista keskustelua se, että yksi osapuoli ”selittää” toisen arvoja tai toimintaa psykologisen tulkinnan avulla. Psykoanalyttinen polemiikki on paitsi ongelmalliseen tietopohjaan perustuvaa myös seurauksiltaan keskustelua estävää.

Psykoanalyttisen liikkeen oppeja ei ole enää järkevää käyttää yhteiskunnan tutki-

muksen ja tulkinnan *välineinä*, koska ne ovat joko kiistanalaisia tai vanhentuneita. Sen sijaan ne ovat sosiologisen ja historiallisen tutkimuksen *kohteita*, koska psykoanalyysi ja monet siitä vaikutteita saaneet opit ovat levinneet tavallisten ihmisten puhettavaksi. Psykoanalyttisen liikkeen ja sen versojen tutkimuksessa ollaan nyt vastaavassa tilanteessa kuin kristinuskon tutkimuksessa oltiin 1800-luvulla: aiemmin uskonvaraisesti tai pelkän perinteen vuoksi kriittittävästi hyväksytyt ilmoitukset on historiallistettu ja otettu sosiologisen tutkimuksen kohteeksi.

Myös sosiologian ja psykoanalyysin välisen vuorovaikutuksen historia olisi hyvä joskus kirjoittaa sekä Suomen osalta että kansainvä-

lisesti. Psykoanalyysin vaikutus sosiologiaan ei ehkä sinänsä ole kovin keskeinen oppihistoriallinen kysymys, mutta se tarjoaa kiinnostavan mahdollisuuden pohtia sosiologian asemaa tieteenä. Pertti Tötön (1998) mukaan sosiologia on tyypillisesti niin sanottu edistymätön tiede, joka on kuitenkin hyötynyt muiden tieteenalojen, esimerkiksi tilastotieteen kehityksestä. Psykoanalyysin vaikutus osoittaa, että vaikka sosiologia olisikin kykenemätön edistymään ja kumuloitumaan, se kuitenkin kykenee taantumaan ja vajoamaan kulttuuristen muutien välikappaleeksi. Ja jos näin on asian laita, niin silloin sosiologia pystyy myös edistymään hylkäämällä virheellisiin käsityksiin nojaavat oletukset.

KIRJALLISUUS

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas: *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Reading: Penguin Books, 1984.

Boudon, Raymond & Bourricaud, Francois. *A Critical Dictionary of Sociology*. Selected and Translated by Peter Hamilton. Great Britain: Routledge, 1989.

Carroll, Robert P.: *When Prophecy Failed. Reactions and responses to failure in the Old Testament prophetic traditions*. London: SCM Press, 1979.

Craib, Ian: *Psychoanalysis and Social Theory*. Harvester Wheatsheaf, New York: Harvester Wheatsheaf, 1989.

Crews, Frederick C.: *Unauthorized Freud. Doubters Confront a Legend*. USA: Viking, 1998.

Eskola, Antti: *Persoonallisuustyypeistä elämäntapaan. Persoonallisuuden tutkimuksen metodologisia opetuksia*. Juva: WSOY, 1985.

Eskola, Antti: *Työpäiväkirja*. Tampere: Hanki ja Jää, 1992.

Eysenck, Hans: *The Decline and Fall of the Freudian Empire*. Great Britain: Viking, 1985.

Falk, Pasi: *Modern Oralities. A Cultural Topology of the Consuming Body*. Helsinki: Research Reports No. 227, Department of Sociology, University of Helsinki, 1993.

Fisher, Seymour & Greenberg, Roger: *Freud Scientifically Reappraised. Testing the Theories and Therapy*. USA: John Wiley & Sons, 1996.

Freud, Sigmund: *Johdatus psykoanalyysiin*

[1916-1917]. Suom. Erkki Puranen. 3. painos. Jyväskylä: Gummerus 1981.

Freud, Sigmund: *Konstruktioit analyysissa* [1937]. Suom. Markus Lång. *Psykologia* 33 (1998): 1, 11-16.

Gay, Peter: *Freud*. Suomentanut Mirja Rutanen ja Anna Rutanen. Helsinki: Otava, 1996.

Gedo, John E.: *Überlegungen zur Metapsychologie, theoretischen Kohärenz, zur Hermeneutik und Biologie*. *Psyche* 52 (1998): 9/10, 1014-1042.

Gellner, Ernest: *The Psychoanalytic Movement. The Cunning of Unreason*. 2nd Edition. Fontana Press, Great Britain: Fontana Press, 1993.

Grubrich-Simitis, Ilse: *Metapsychology and Metabiology*. Teoksessa Sigmund Freud: *A Phylogenetic Phantasy. Overview of the Transference Neuroses*. Edited by Ilse Grubrich-Simitis. Translated by Axel Hoffer & Peter T. Hoffer. USA: The Belknap Press of Harvard University Press, 1987.

Grünbaum, Adolf: *The Foundations of Psychoanalysis. A Philosophical Critique*. USA: University of California Press, 1984.

Grünbaum, Adolf: *Précis of The Foundations of Psychoanalysis: A Philosophical Critique*. *Behavioral and Brain Sciences* 9 (1986): 2, 217-228.

Grünbaum, Adolf: *Validation in the Clinical Theory of Psychoanalysis. A Study in the Philosophy of Psychoanalysis*. Psychological Issues Monograph 61. Madison, Connecticut: International Universities Press, 1993.

Jary, David & Jary, Julia (Ed.): *Collins Dictionary of Sociology*. Glasgow: HarperCollins, 1991.

- Kaitaro, Timo: Miten erottaa tiede pseudotieteestä? *Skeptikko* 39 (1998): 4, 9–14.
- Kiianmaa, Antero: Moderni totemismi. Tutkimus työelämästä, solidaarisuudesta ja sosiaalisista verkostoista keskiluokkaistuvassa Suomessa. Jyväskylä: Kehityksen avaimet, 1996.
- Kivivuori, Janne: Psykopolitiikka. Paljastava psykologia suomalaisen yhteiskunnallisen keskustelun perinteenä. Hämeenlinna: Hanki ja Jää, 1996.
- Kivivuori, Janne: Psykokirkko. Psykokulttuuri, uskonto ja moderni yhteiskunta. Helsinki: Gaudeamus (Hanki ja Jää), 1999.
- Kuper, Adama & Kuper, Jessica (Ed.): *The Social Science Encyclopedia*. London: Routledge & Kegan Paul, 1985.
- Lichu, Heidi: Perhosten valtakunta. Manifesti viimeisestä tulevaisuudesta. Juva: Sphinx, 1998.
- Lähteenmaa, Jaana: Postmodernit virtaukset ja Helsingin nuorisokulttuuri. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1995:4.
- MacIntyre, Alasdair: *After Virtue. A study in moral theory*. Notre Dame, Ind.: Notre Dame University Press, 1981.
- Mann, Michael (Ed.): *The Macmillan Student Encyclopedia of Sociology*. London: Macmillan Press, 1983.
- Marshall, Gordon (Ed.): *The Concise Oxford Dictionary of Sociology*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Masson, Jeffrey: *Freud ja totuus. Taistelu viettelesteoriasta*. Helsinki: Kirjayhtymä, 1985.
- Nevanlinna, Tuomas: Tällainen on minun uskontoni. *Helsingin Sanomat*, Viikkoliite 45/1998 (6.11.1998).
- Näre, Sari: Etnopsykoanalyttisia näkökulmia sukupuolikulttuuriin. Helsinki: Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimusraportteja 229, 1995.
- Palo, Jorma: *Minä, yliminä ja Se*. Helsingin Sanomat, kuukausiliite maaliskuu 1997.
- Popper, Karl: *Conjectures and Refutations. The Growth of Scientific Knowledge*. New York and Evanston: Harper & Row, 1965.
- Relander, Jukka: Historian keskeneräisyydestä. *Yhteiskuntapolitiikka* 63 (1998): 3, 235–246.
- Renfrew, Colin: *Before Civilization. The Radiocarbon Revolution and the Prehistoric Europe*. Harmondsworth: Penguin, 1990.
- Robinson, Paul: *Freud och hans kritiker*. Översättning: Jim Wahlgren. Eslöv: Daidalos, 1997. [Alkuperäisteos: *Freud and His Critics*, University of California Press 1993.]
- Siltala, Juha: Miten kansakunnan kohtalo vaikuttaa yksilön habitukseen? *Tiede & Edistys* 22 (1997): 4, 358–368.
- Silvonen, Jussi: Psykkinen 'näyttämö' ja syvähermeneutiikka: teesejä psykoanalyysin luonteesta. Teoksessa Juhani Ihanus (toim.): *Psykoterapiat eilen ja tänään*. Helsinki: Yliopistopaino, 1997.
- Sokal, Alan & Bricmont, Jean: *Intellectual Impostures. Postmodern philosophers' abuse of science*. London: Profile Books, 1998.
- Storr, Anthony: *Feet of Clay. Saints, Sinners and Madmen: A Study of Gurus*. New York: Free Press Paperbacks/Simon & Schuster, 1997.
- Sulkunen, Pekka: *The New European Middle Class. Individualism and tribalism in mass society*. Aldershot: Avebury, 1992.
- Sulloway, Frank: *Freud, Biologist of the Mind. Beyond the Psychoanalytical Legend [1979]*. USA: Harvard University Press, 1992.
- Töttö, Pertti: Miksi sosiologiassa tutkitaan klasikoita? *Sociologia* 35 (1998): 4, 263–275.
- Webster, Richard: *Why Freud Was Wrong. Sin, Science and Psychoanalysis*. Glasgow: HarperCollins, 1996.
- Westermarck, Edvard: *Freuds teori om Oedipus-komplexen i sociologisk belysning*. Stockholm: Bonniers, 1934.
- Williams, George C.: Kirja-arvostelu teoksesta Webster (1996). *The Quarterly Journal of Biology* 73 (1998), 59–60.
- Wolf, Arthur P.: *Westermarck Redivivus*. *Annual Review of Anthropology* 22 (1993), 257–275.
- Wolf, Arthur P.: *Sexual Attraction and Childhood Association. A Chinese Brief for Edward Westermarck*. Stanford: Stanford University Press, 1995.
- Woolfolk, Robert L.: Hermeneutics and psychoanalysis. *Behavioral and Brain Sciences* 9 (1986): 2, 265–266.